

Голові разової СБР ДФ 36. 053. 001
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка
д. пед. н., професору
Пантюк Т.І.

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора педагогічних наук, доцента,
завідувача кафедри початкової та дошкільної освіти
Львівського національного університету імені Івана Франка
Мачинської Наталії Ігорівни
на дисертаційне дослідження

Черепані Марії Тарасівни
«Соціально-педагогічні основи становлення та розвитку закладів
інтернатного типу в Закарпатті першої половини ХХ століття»,
представленого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки,
галузь знань 01 Освіта / Педагогіка

1. Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки

Суспільне виховання – як чинник формування та становлення особистості – завжди викликало інтерес у дослідників різних галузей. Сучасний стан вітчизняного суспільного виховання зумовлює необхідність вивчення досвіду минулого щодо проблеми організації однієї із форм суспільного виховання – закладів інтернатного типу. У даному контексті дисертаційне дослідження Черепані М.Т. є актуальним та важливим.

У дисертаційній роботі здійснено ретроспективний аналіз становлення та розвитку закладів інтернатного типу в Закарпатті першої половини ХХ століття. Різноманітність форм суспільного виховання, розвиток мережі закладів інтернатного типу, які їх забезпечували, відбувалися в контексті становлення людського суспільства, держави під дією низки умов: економічних, соціальних, демографічних, освітньо-педагогічних, культурних, етнічних тощо. Повноцінне функціонування закладу інтернатного типу також значною мірою залежить від рівня професійної компетентності управлінського та педагогічного персоналу.

Соціально-педагогічні основи становлення та розвитку закладів інтернатного типу в Закарпатті першої половини ХХ століття зумовлювалися сукупністю зовнішніх соціальних і педагогічних чинників, які призвели до змін освітнього простору Закарпатського регіону в залежності від привнесеної

Всього 300
27 08 2020

соціальної та освітньої політики державою-домінантом, до складу якої входило Закарпаття. Багатосторонній ретроспективно-оцінювальний аналіз педагогічних явищ дозволяє науковцям зосереджувати увагу на їхніх процесуальних та змістових характеристиках. У рецензованому дослідженні на основі аналізу соціально-економічних, політичних та культурно-освітніх аспектів, які мали місце в Закарпатті у 1919-1939 рр., визначено соціально-педагогічні умови, що стали чинниками становлення та розвитку системи закладів соціальної опіки над дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування, а також закладів інтернатного типу для дітей, що мали вади фізичного та/або розумового розвитку й потребували спеціального догляду і спеціальних умов навчання та виховання.

Тема дисертаційного дослідження відповідає науковому напрямку кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти Мукачівського державного університету «Науково-методичні аспекти формування професійної компетентності педагогічних кадрів вищої кваліфікації для системи дошкільної та початкової освіти в умовах полікультурного середовища» (номер державної реєстрації 0115U006509).

Тема затверджена вченою радою Мукачівського державного університету (протокол №3 від 19.10.2017 р.).

2. Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації

У роботі схарактеризовано джерельну базу дослідження (нормативні акти; установчі документи; звітна інформація; навчально-виховна документація (класні журнали, табелі); матеріали роботи конференцій, з'їздів, курсів підвищення кваліфікації працівників закладів інтернатного типу та ін.; особові справи вихованців закладів інтернатного типу); виокремлено основні етапи у становленні та розвитку закладів інтернатного типу: I етап – створення нормативно-правової бази для функціонування державних закладів інтернатного типу; II етап – удосконалення системи освітньо-виховної роботи в закладах інтернатного типу; III етап – згортання педагогічної практики інтернатної освіти, поширення впливу на розвиток релігійних та громадських організацій; уточнено сутність поняття «соціально-педагогічні основи процесу становлення та розвитку закладів інтернатного типу»; обґрунтовано соціально-педагогічні основи процесу становлення та розвитку закладів інтернатного типу в Закарпатті відповідно до розробленої періодизації та з урахуванням змін державно-територіального підпорядкування регіону; визначено особливості організації, підпорядкування та управління, кадрового забезпечення та змісту діяльності закладів інтернатного типу Закарпаття досліджуваного періоду.

3. Нові факти, одержані здобувачем

Дисертаційна робота Черепані М.Т. є комплексним педагогічним дослідженням, де описано історичні передумови становлення та розвитку

закладів інтернатного типу в Закарпатті першої половини ХХ століття. Зокрема: *вперше* на основі системного ретроспективного аналізу досліджено соціально-педагогічні засади становлення та розвитку закладів інтернатного типу Закарпаття першої половини ХХ століття в системі трансформаційних змін, які відбувалися в контексті державно-територіального перепідпорядкування закарпатських земель (перебування у складі Австро-Угорської імперії, Чехословацької республіки, Угорщини); *охарактеризовано* умови, які впливали в хронологічних межах дослідження на процес становлення та розвитку закладів інтернатного типу: соціальні і педагогічні; *обґрунтовано* періодизацію процесу становлення та розвитку інтернатних закладів Закарпаття першої половини ХХ століття: I етап (1901 – 1919 рр.) – створення нормативно-правової бази для функціонування державних закладів інтернатного типу; II етап (1919 – 1938 рр.) – удосконалення системи освітньо-виховної роботи в закладах інтернатного типу; III етап (1939 – 1944 рр.) – згортання педагогічної практики інтернатної освіти, поширення впливу на розвиток релігійних та громадських організацій; *з'ясовано* вплив на становлення та розвиток інтернатної освіти законодавства європейських країн (Австро-Угорщини, Чехословаччини, Угорщини), до складу яких територіально (за хронологією) належали сучасні закарпатські землі; *визначено* особливості організації, підпорядкування та управління, кадрового забезпечення та змісту діяльності закладів інтернатного типу Закарпаття досліджуваного періоду та систематизовано основні тенденції в їх розвитку відповідно до розробленої періодизації.

Подальшого розвитку набули конструктивні ідеї з досвіду діяльності закладів інтернатного типу Закарпаття першої половини ХХ століття, що відкриває нові можливості в сфері викладання історії педагогіки, підготовки педагогів до роботи в закладах інтернатного типу, а також у сфері реформування системи закладів інтернатної освіти.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Аналіз змісту дисертації та публікацій Черепані М.Т. є підставою для висновку про наукову обґрунтованість й достовірність викладених автором результатів.

Грунтовне вивчення джерельної бази (373 найменувань, з них 17 джерел іноземними мовами, 171 архівна справа) уможливили розв'язання чотирьох чітко виокремлених завдань дослідження. Аналіз зазначених джерел і використання низки методів дослідження (пошуково-бібліографічний, контент-аналіз, класифікації та систематизації, історико-компаративістський, парадигмальний тощо) дали змогу дисертантці об'єктивно висвітлити сукупність аспектів досліджуваної проблеми, зокрема: охарактеризувати стан наукової розробки ретроспективи інтернатних закладів Закарпаття першої половини ХХ ст., уточнити сутність ключових дефініцій; обґрунтувати генезу та основні етапи становлення і розвитку закладів інтернатного типу в Закарпатті та визначити їх

соціально-педагогічні основи; визначити особливості організації, підпорядкування та управління, кадрового забезпечення та змісту діяльності закладів інтернатного типу в Закарпатті та систематизувати основні тенденції їх розвитку; актуалізувати конструктивний ретродосвід діяльності закладів інтернатного типу в Закарпатті першої половини ХХ століття в умовах реформування сучасної інтернатної освіти в Україні.

Викладений у вступі науковий апарат дає можливість цілісно уявити авторське бачення розв'язання досліджуваної проблеми, його алгоритм, інструментарій, способи інтерпретації одержаних результатів.

Використання комплексу взаємопов'язаних та взаємозумовлених методів наукового дослідження забезпечило одержання достовірних і обґрунтованих результатів наукового дослідження. Вибір методів дослідження зумовлено чітко сформульованою метою і є адекватним завданням, які розв'язує дисертантка. Одержані дані та результати їх опрацювання вказують на ефективність наукової траєкторії дослідження.

Новизна і вірогідність загальних висновків дисертації забезпечені методологічною обґрунтованістю вихідних положень; використанням методів відповідно до мети та завдань дослідження; аналізом значного обсягу науково-педагогічних джерел, архівних документів, нормативно-правової бази, позитивними результатами впровадження матеріалів дисертації у роботу закладів вищої освіти України.

Дисертацію виконано на високому науковому рівні. Черепаня М.Т. володіє теорією проблеми і методами її дослідження. Позитивне враження справляє оформлення роботи, вміщені в ній актуальні інформаційні матеріали. Зміст анотацій, поданих українською та англійською мовами, відображає зміст дисертації та висвітлює суттєві її аспекти та основні положення. Рівень апробації результатів дослідження є достатнім і підтверджується участю дисертантки у науково-практичних заходах різного рівня.

5. *Значення для науки і практики одержаних автором результатів*

Наукові здобутки Черепані Марії Тарасівни складають теоретичну і методичну базу для подальших досліджень проблем освіти, загальної педагогіки, історії педагогіки, порівняльної педагогіки тощо.

Матеріали дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес Мукачівського державного університету (довідка № 2501 від 16.12.2019 р.); ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (довідка № 133/01-14 від 17.01.2020 р.); Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 11-09/603 від 11.12.2019 р.), Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка № 41 ВІД 31.01.2020 Р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 80 / 01 від 17.01.2019 р.).

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації

Результати дослідження, матеріали публікацій, обґрунтована термінологія та база даних можуть бути використані вітчизняними науковцями для здійснення подальших педагогічних досліджень у галузі історії педагогіки. Запропоновані методичні вказівки до вивчення теми «Соціально-педагогічні основи становлення та розвитку закладів інтернатного типу в Закарпатті» можна впроваджувати у систему підвищення кваліфікації вчителів закладів післядипломної освіти, в освітній процес підготовки фахівців педагогічних спеціальностей. Доцільно матеріали дисертаційного дослідження узагальнити у вигляді навчально-методичного посібника для студентів педагогічних спеціальностей, які вивчають навчальні дисципліни «Історія педагогіки», «Технології організації діяльності закладів інтернатного типу», «Соціальна робота», «Основи інклюзивної освіти» тощо.

7. Оцінка змісту дисертації та її завершеність

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, значною мірою забезпечуються логічною структурою роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Логіка і послідовність викладу тексту праці відповідає вирішенню поставлених завдань дослідження. Логічну структурованість роботи забезпечують висновки та узагальнення, а також унаочнюють 17 таблиць, 3 рисунки та 19 додатків на 41 сторінці.

У першому розділі – *«Інтернатні заклади Закарпаття в історії розвитку як наукова проблема»* – схарактеризовано джерельну базу дослідження, що дозволило виокремити такі групи документально-фактологічних матеріалів: 1) нормативні акти (закони, циркуляри, накази, розпорядження Міністерств, територіальних управлінь освітою та соціальною опікою тощо); 2) установчі документи (статути, положення, посадові інструкції тощо); 3) звітна інформація (статистичні дані про кількість закладів інтернатного типу, вихованців, фінансові звіти та ін.); 4) навчально-виховна документація (класні журнали, табелі); 5) матеріали роботи конференцій, з'їздів, курсів підвищення кваліфікації працівників закладів інтернатного типу та ін.; 6) особові справи вихованців закладів інтернатного типу.

Виокремлено основні етапи у становленні та розвитку закладів інтернатного типу: I етап (1901 – 1919 рр.) – створення нормативно-правової бази для функціонування державних закладів інтернатного типу; II етап (1919 – 1938 рр.) – удосконалення системи освітньо-виховної роботи в закладах інтернатного типу; III етап (1939 – 1944 рр.) – згортання педагогічної практики інтернатної освіти, поширення впливу на розвиток релігійних та громадських організацій.

Уточнено сутність поняття «соціально-педагогічні основи процесу становлення та розвитку закладів інтернатного типу» як сукупність соціальних (рівень соціально-економічного розвитку суспільства, розвиток соціальних інститутів, державна політика в сфері соціальної опіки над дітьми, законодавче поле для створення закладів інтернатного типу, діяльність благодійних організацій та громадських об'єднань) і педагогічних (організація освітньо-виховної діяльності інтернатних закладів різних типів, нормативно-правове забезпечення діяльності закладів соціальної опіки, підготовка кваліфікованих педагогічних кадрів, зміст освіти та виховання в закладах інтернатного типу) умов, які призвели до змін у діяльності закладів інтернатної освіти в залежності від соціальної та освітньої політики держав, до складу яких входило Закарпаття в першій половині ХХ століття умов.

У другому розділі – *«Соціально-педагогічні особливості закладів інтернатного типу в Закарпатті першої половини ХХ століття»* - визначено організаційно-педагогічні умови становлення та розвитку закладів інтернатного типу: 1) соціально-економічні чинники, наслідком яких стало зростання кількості дітей-сиріт, у тому числі й соціальних, у зв'язку із втратою годувальників у роки I Світової війни; низький рівень медичного забезпечення та культури гігієни, особливо у віддалених та гірських районах краю, що призвело до поширення різноманітних захворювань; 2) створення адміністративних підрозділів Підкарпатської Русі – рефератів: у 1919 р. шкільного (координував діяльність із питань освіти та шкільництва) та у 1920 р. – соціальної опіки (здійснення опіки над молоддю, ветеранами війни, а також соціального захисту населення); 3) діяльність закладів інтернатного типу регламентувалася вже діючими австро-угорськими законами та новими законами (Закон 256 «Про захист дітей-сиріт та дітей, народжених поза шлюбом» (1921 р.), Закон 56 «Про всиновлення» (1928 р.), Закон 29 «Про державний захист дітей-сиріт та дітей, народжених поза шлюбом» (1930 р.)), які визначали вимоги до діяльності інтернатних закладів, їх організацію та управління, здійснення державного контролю над їх діяльністю; 4) серед найпоширеніших закладів інтернатного типу були: дитячі будинки/колонії, спеціальні школи (для дітей з вадами психічного та фізичного розвитку, школи для сліпих, для глухих) та допоміжні школи для відстаючих дітей, інтернати при освітніх закладах, шкільні гуртожитки; 5) подальшого розвитку набула підтримка закладів інтернатного типу державними установами (Земельна опіка над молоддю з її дванадцятьма районними філіями) і благодійними фондами та організаціями (Чехословацький Червоний Хрест, Охорона матерів і дітей, Масарикова Ліга проти туберкульозу, Союз чехословацьких скаутів та ін.

Виокремлено особливості діяльності інтернатних закладів у Закарпатті першої половини ХХ століття: діяльність закладів інтернатного типу в Закарпатті регламентувалася законодавчими та нормативно-правовими актами тих держав, до складу яких вони входили; центральним закладом інтернатного типу був Мукачівський державний дитячий будинок з різними структурними

підрозділами; розвинена мережа допоміжних шкіл (класів у звичайних школах та спеціалізованих інтернатних закладах) для дітей, які відстають у навчанні; діяльність шкільних інтернатів при навчальних закладах (школах, гімназіях, семінаріях); затвердження статутів та посадових інструкцій для повноцінного функціонування закладів інтернатного типу; широке висвітлення педагогічних проблем діяльності закладів інтернатного типу у фахових журналах тощо.

Окреслено особливості підготовки та професійної діяльності педагогів у закладах інтернатного типу Закарпаття першої половини ХХ століття: організація курсової підготовки вчителів-вихователів, які працювали в закладах інтернатного типу, де виховувалися діти з відхиленнями у фізичному, розумовому, психічному розвитку, мали відхилення у поведінці й потребували перевиховання; участь у наукових конференціях регіональних, державного та міждержавного рівнів; організація роботи педагогічних гуртків; проходження стажування в закладах інтернатного типу в Будапешті, Празі, Брно та ін.; ознайомлення з передовою європейською спеціальною педагогічною та медичною літературою; підготовка до друку наукових публікацій до фахових видань тощо.

Визначено основні напрями роботи, які сприятимуть удосконаленню сучасної системи освіти в Україні а саме: оптимізація мережі закладів інтернатного типу, створення умов для альтернативних форм суспільного виховання дітей-сиріт та дітей без батьківської опіки; проведення широкомасштабної просвітницької та профілактичної роботи, спрямованої на попередження соціального сирітства, усвідомлення майбутніми батьками відповідальності за своїх дітей; удосконалення змісту підготовки вчителів у контексті впровадження інклюзивної освіти шляхом вивчення навчальних дисциплін, які б знайомили з методикою навчання та виховання дітей, що потребують інклюзивної освіти тощо.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення здобутих дисертанткою результатів, слід назвати деякі дискусійні положення, а також висловити окремі побажання:

1. У п.1.1. «Стан наукової розробки ретроспективи інтернатних закладів Закарпаття першої половини ХХ ст.» – ґрунтовно проаналізовано означену проблему у вітчизняних наукових дослідженнях.
Разом з тим, вважаємо, що доцільно було б узагальнити спільні ознаки / напрями дослідження, за якими здійснювався аналіз наукових розвідок.
2. У п.1.3. «Теоретичні засади дослідження» дисертантка аналізує ключові поняття дослідження (заклади інтернатного типу, типи інтернатних закладів, соціально-педагогічні основи процесу становлення та розвитку) і

водночас ґрунтовно характеризує соціально-педагогічні основи процесу становлення та розвитку закладів інтернатного типу.

Вважаємо, що доцільно було б виокремити цих два складових напрями дослідження в самостійні підрозділи з метою деталізації завдань дослідження.

3. У дисертаційному дослідженні на стор.97 запропоновано періодизацію процесу становлення та розвитку закладів інтернатного типу в Закарпатті першої половини ХХ століття.

Вважаємо, що з метою структурованості дослідження та дотримання принципів історизму та логічного взаємозв'язку доцільно було б конкретизувати систему заходів та нормативно-правових документів, що здійснювалися та впроваджувалися на кожному означеному етапі.

4. У п.2.2. «Тенденції розвитку закладів інтернатного типу в Підкарпатській Русі (1919-1938 рр.)» проаналізовано особливості розвитку закладів інтернатного типу між двома світовими війнами, описано діяльність різних адміністративних підрозділів Підкарпатської Русі.

Разом з тим варто зазначити, що у підрозділі чітко не виокремлено тенденцій розвитку закладів інтернатного типу, що задекларовано у назві підрозділу.

Зазначаємо, що висловлені зауваження не знижують загального позитивного враження від дисертаційного дослідження.

9. Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях

Результати, наукові положення, висновки та рекомендації відображено у 26 одноосібних публікаціях, із них: 15 статей у фахових виданнях України, 1 – в іноземному науковому періодичному виданні; 9 – у збірниках наукових праць і матеріалів конференцій, 1 навчально-методичний посібник.

10. Висновок

Аналіз дисертації, анотацій та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження **Черепані Марії Тарасівни «Соціально-педагогічні основи становлення та розвитку закладів інтернатного типу в Закарпатті першої половини ХХ століття»**, є завершеним, самостійним дослідженням, має наукову новизну, теоретичне і практичне значення для педагогічної науки й практики. Дисертація заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167), а її автор Черепаня

Марія Тарасівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки / галузь знань 01 Освіта/Педагогіка.

Офіційний опонент:

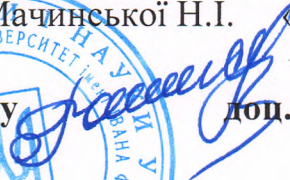
доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри початкової та дошкільної освіти
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Мачинська Н.І.

Підпис доктора педагогічних наук Мачинської Н.І. «підтверджую».

Секретар Вченої ради університету

доц. О.С. Грабовецька